

Działalność gospodarcza kościelnych osób prawnych a alienacja majątku Kościoła Katolickiego w Polsce Problem spółek z ograniczoną odpowiedzialnością

Economic activity of ecclesiastical legal persons in Poland in light of canon law provisions on the alienation of property of the Catholic Church: The problem of limited liability companies

LUCJAN ŚWITO*

 <https://orcid.org/0000-0002-6392-4599>

Streszczenie: W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o to, czy kościelne osoby prawne mogą posiadać status przedsiębiorców w Polsce i prowadzić działalność gospodarczą. Analiza norm prawa polskiego i kanonicznego doprowadziła do wniosku, iż zarówno w prawie kanonicznym, jak i w porządku prawa polskiego, nie ma żadnych norm, które wykluczałyby kościelne osoby prawne z obrotu gospodarczego ze względu na ich religijną specyfikę. Nie oznacza to jednak, że podjęcie działalności gospodarczej przez kościelną osobę prawną jest irrelevantne w świetle prawa kanonicznego. Ta działalność gospodarcza, która odbywa się w przestrzeni prawa cywilnego, winna również uwzględniać respektowanie zasad dotyczących dóbr doczesnych Kościoła określonych w prawie kanonicznym. Oznacza więc to, iż podjęcie przez kościelną osobę prawną działalności gospodarczej w formule spółki z ograniczoną odpowiedzialnością stanowi alienację w rozumieniu prawa wewnętrznego Kościoła Katolickiego i tym samym wymaga – co do ważności – zgody stosownych władz kościelnych.

Słowa kluczowe: majątek kościelny; działalność gospodarcza; alienacja kanoniczna; spółka z ograniczoną odpowiedzialnością

Abstract: The article addresses the question of whether ecclesiastical legal persons can have the status of entrepreneurs in Poland and pursue economic activity. The analysis of the norms of Polish and canon law shows that both in canon law and in the Polish legal order there are no regulations excluding ecclesiastical legal entities from economic activities due to their religious nature. This does not mean, however, that starting business activity by an ecclesiastical legal person is irrelevant in light of canon law. Economic activity which takes place under civil law should also take into account the canon law rules on the temporal goods of the Church. Thus, starting business activity by an ecclesiastical legal person by setting up a limited liability company constitutes alienation under the internal law of the Catholic Church and requires consent of the relevant Church authorities.

Key words: church property; economic activity; canonical alienation; limited liability company

* Ks. prof. dr hab., Katedra Filozofii i Prawa Kanonicznego, Wydział Teologii, Uniwersytet Warmiński-Mazurski w Olsztynie, ul. Kard. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn, e-mail: lucjan.swito@uwm.edu.pl

1. Wprowadzenie

Kościelne publiczne osoby prawne coraz częściej i coraz śmielej uczestniczą we współczesnym obrocie prawnym, w tym podejmują różnorakie działania o charakterze gospodarczym. Taki stan rzeczy rodzi szereg pytań. Do tych, które pojawiają się niejako *prima facie* jest to, czy podmioty kościelne mogą mieć status przedsiębiorców i prowadzić działalność gospodarczą? A jeśli tak, to w jakiej formule i czy ta sfera aktywności podlega tylko przepisom prawa polskiego, czy również prawa wewnętrznego Kościoła Katolickiego? Jeśli uznać, że ten rodzaj aktywności leży także w sferze uprawnień podmiotów kościelnych, to czy np. parafia, diecezja lub seminarium, tworząc np. spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, winny uzyskać dla tych czynności zgodę stosownej władzy kościelnej? Innymi słowy: czy wniesienie przez współnika (kościelną osobę prawną) wkładu na pokrycie kapitału zakładowego spółki z o.o., w postaci nieruchomości należącej do tej kościelnej osoby prawnej, należałoby postrzegać w kategoriach określonej w prawie kanonicznym alienacji mienia kościelnego? Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na te pytania.

2. Kościelne osoby prawne jako przedsiębiorcy w świetle prawa polskiego i w prawie kanonicznym

2.1. Pojęcie działalności gospodarczej

Ani ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny¹, ani inne przepisy prawa prywatnego nie definiują pojęcia działalności gospodarczej. Pojęcie to sprecyzowane zostało natomiast w prawie publicznym. Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców² działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły. Dla uznania określonej aktywności za działalność gospodarczą niezbędne jest, by była to działalność prowadzona w sposób zarówno ciągły, jak i zorganizowany, co

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm., dalej: k.c.

² Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 162 z późn. zm., dalej: pr. przeds.

oznacza, że czynności jednorazowej nie należy – co do zasady – traktować jak działalności gospodarczej³.

W doktrynie i judykaturze dopuszcza się możliwość stosowania powyższej koncepcji działalności gospodarczej również na gruncie prawa prywatnego. Zauważa się jednak, że o ile wymaganie – zgodnie z którym działalność gospodarcza ma być wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły – jest podobnie rozumiane w prawie publicznym i prywatnym, o tyle nie należy bezrefleksyjnie przenosić na grunt prawa prywatnego tego fragmentu przytoczonej definicji, zgodnie z którym działalność gospodarcza musi mieć charakter *stricte* zarobkowy⁴. W rozumieniu prawa prywatnego działalność gospodarcza wiąże się wprawdzie z obrotem gospodarczym ukierunkowanym na uzyskiwanie dochodów i zysków, jednak wytwarzanie (czynienie) czegokolwiek wyłącznie na własne potrzeby, chociażby dawało pewne korzyści wymierne materialnie, nie będzie stanowiło działalności gospodarczej uzasadniającej traktowanie wytwórcy w stosunkach prawnych jako przedsiębiorcy⁵. Zarobkowy charakter działalności gospodarczej utożsamiany jest zwykle z odpłatnym jej charakterem, niekoniecznie jednak nastawionym na osiągnięcie zysku.

Kwestię tę podobnie interpretuje judykatura. Z orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika, że działanie w celu zarobkowym nie jest niezbędną przesłanką uznania danej osoby prawnej za przedsiębiorcę; alternatywą dla celu zarobkowego może być zasada racjonalnego gospodarowania, która umożliwi zakwalifikowanie jako przedsiębiorców m.in. spółdzielni⁶.

2.2. Definicja przedsiębiorcy w prawie polskim

Kodeks cywilny w art. 43¹ stanowi, że przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33¹ § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

³ Trzaskowski 2007, 29; Sołtysiński, Szajkowski, Szumański, Szwaja 2012, 26.

⁴ Dziurda 2021, 43.

⁵ Tamże.

⁶ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 2011 r., III CZP 125/10, OSNC 2011, Nr 10, poz. 107, z glosami J.P. Naworskiego (Naworski 2012, 37) i F. Czuchwickiego (Czuchwicki 2012) oraz z omówieniem M. Bączyka (Bączyk 2012, 47); wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 listopada 2012 r., I CSK 199/12, LEX nr 1254613, z glosą M. Bednarek (Bednarek 2013) oraz tam przywołane orzeczenia.

Katalog podmiotów mających status przedsiębiorcy znajduje swoje pośrednie odzwierciedlenie w art. 36 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym⁷, który wskazuje, jakie podmioty podlegają wpisowi do rejestru przedsiębiorców. Z przepisu tego wynika, że analizowany obowiązek dotyczy spółek jawnych, europejskich zgrupowań interesów gospodarczych, spółek partnerskich, spółek komandytowych, spółek komandytowo-akcyjnych, spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, prostych spółek akcyjnych, spółek akcyjnych, spółek europejskich, spółdzielni, spółdzielni europejskich, przedsiębiorstw państwowych, instytutów badawczych i instytutów działających w ramach Sieci Badawczej Łukasiewicza, towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, towarzystw reasekuracji wzajemnej, innych osób prawnych, jeżeli wykonują działalność gospodarczą i podlegają obowiązkowi wpisu do rejestru, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 2, oddziałów przedsiębiorców zagranicznych działających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, głównych oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń, głównych oddziałów zagranicznych zakładów reasekuracji oraz instytucji gospodarki budżetowej. Wszystkie podmioty wymienione w tym przepisie podlegają wpisowi do rejestru przedsiębiorców ze względu na samą formułę prawną, w jakiej działają, niezależnie od tego, jaką działalność prowadzą w rzeczywistości.

Oznacza to, że – jak zauważa się w literaturze przedmiotu⁸ – pewne podmioty mają status przedsiębiorcy w rozumieniu przepisów rejestrowych (w związku z wpisem do odpowiedniego rejestru), chociaż nie prowadzą działalności gospodarczej ani zawodowej. Podmioty takie nie są zatem przedsiębiorcami w rozumieniu art. 43¹ k.c.

Zaznaczyć również trzeba, że zgodnie z art. 36 pkt 13 ustawy o KRS przepisy o rejestrze przedsiębiorców stosuje się także do innych osób prawnych podlegających obowiązkowi wpisu do rejestru, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 2 ustawy o KRS – jeżeli prowadzą działalność gospodarczą. Oznacza to, że podmioty takie jak fundacje i stowarzyszenia uznawane są za przedsiębiorców nie ze względu na swoją formę prawną, lecz tylko wtedy, gdy prowadzą działalność gospodarczą.

⁷ Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 112 z późn. zm., dalej: ustawa o KRS.

⁸ Pietrzykowski (red.) 2020, 16; zob. także powołane tam dalsze wypowiedzi piśmiennictwa.

Na marginesie, w odniesieniu do spółek z ograniczoną odpowiedzialnością nadmienić należy, że spółki te, podobnie jak inne spółki kapitałowe, mogą być tworzone w każdym celu prawnie dopuszczalnym (art. 151 § 1 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych⁹). Mogą być zatem tworzone także w celu prowadzenia działalności *non profit*¹⁰.

2.3. Zagadnienie dopuszczalności działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych w porządku prawa polskiego

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej¹¹ w art. 20 i 22 (w zw. z art. 31) statuuje zasadę wolności gospodarczej, zaś w art. 22 wyraźnie stanowi, że ograniczenie tej wolności jest dopuszczalne tylko na podstawie ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny.

Ani Konstytucja RP, ani Konkordat¹² regulujący relacje pomiędzy państwem polskim a Kościołem Katolickim w Polsce, ani ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹³, ani też żadna inna z obowiązujących ustaw, w tym poszczególne „ustawy wyznaniowe” regulujące stosunek państwa polskiego do poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych, nie zabraniają kościelnym osobom prawnym prowadzenia działalności gospodarczej. W wymienionych aktach normatywnych nie tylko tego rodzaju ograniczeń nie ma, ale wręcz zauważyć można, że akty te zawierają regulacje, które do działalności gospodarczej kościołów i innych związków wyznaniowych odnoszą się pośrednio. Tytułem przykładu wskazać warto, że art. 22 ust. 1 Konkordatu oraz (analogicznie) art. 21a u.g.w.s.w. wyraźnie stanowi, że działalność służąca celom humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym, naukowym i oświatowo-wychowawczym, podejmowana przez osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych, jest zrównana pod

⁹ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1526 z późn. zm., dalej: k.s.h.

¹⁰ Dziurda 2021, 43.

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., dalej: Konstytucja RP.

¹² Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318, dalej: Konkordat.

¹³ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1153, dalej: u.g.w.s.w.

względem prawnym z działalnością służącą analogicznym celom i prowadzoną przez instytucje państwowe, przy czym w szeregu aktów zawarte są przepisy regulujące m.in. kwestię opodatkowania przychodów z działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych. Z kolei np. w art. 55 ust. 2–3 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴ stanowi się, że kościelne osoby prawne są zwolnione od opodatkowania z tytułu przychodów ze swojej działalności niegospodarczej, a dochody z działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych oraz spółek, których udziałowcami są wyłącznie te osoby, są zwolnione od opodatkowania w części, w jakiej zostały przeznaczone w roku podatkowym lub w roku po nim następującym na cele kultowe, oświatowo-wychowawcze, naukowe, kulturalne, działalność charytatywno-opiekuńczą, punkty katechetyczne, konserwację zabytków oraz na inwestycje sakralne, o których mowa w art. 41 ust. 2, a także inwestycje kościelne wskazane w art. 41 ust. 3, których przedmiotem są punkty katechetyczne i zakłady charytatywno-opiekuńcze, jak również remonty tych obiektów.

W świetle uwag powyższych nie ulega zatem wątpliwości, że w porządku prawa polskiego kościelne osoby prawne mogą prowadzić działalność gospodarczą i uzyskać status przedsiębiorcy – w znaczeniu wyżej podanym. W doktrynie zauważa się nawet, że wydatkowanie zysków pochodzących z działalności gospodarczej kościelnych osób prawnych nie jest ograniczone do zaspokajania „działalności podstawowej” danego kościoła czy związku wyznaniowego¹⁵. Pamiętać jednak należy o dwóch kwestiach. Po pierwsze, działalność gospodarcza kościelnych osób prawnych podlega swoistym ograniczeniom, wynikającym przede wszystkim z ich konfesyjnej specyfiki. W takim przypadku działalność gospodarcza winna mieć, co do zasady, charakter akcesoryjny i nie może być całkowicie oderwana od aktywności głównej tych podmiotów, tj. od działalności religijnej. Norma art. 21 ust. 1 Konkordatu wyraźnie precyzuje, że podmioty kościelne mają prawo do prowadzenia działalności o charakterze misyjnym, charytatywnym i opiekuńczym, jednakże zgodnie „z ich naturą”, natomiast w myśl

¹⁴ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1347.

¹⁵ Pietrzak 1999, 308.

art. 19 ust. 2 u.g.w.s.w. kościoły i inne związki wyznaniowe mogą podejmować pewne działania, wypełniając funkcje religijne.

Z drugiej jednak strony, należy mieć na uwadze również i to, że działalność gospodarcza kościołów i innych związków wyznaniowych jako taka nie ma formalnych ograniczeń przedmiotowych i w praktyce może być ona bardzo zróżnicowana. Kościelne osoby prawne mogą prowadzić nie tylko domy rekolekcyjne, placówki oświatowe czy opiekuńcze i wychowawcze, bądź też szpitale, apteki, jadłodajnie, noclegownie, a także zajmować się wytwórstwem i sprzedażą dewocjonaliów oraz zarządzaniem cmentarzami, ale mogą również prowadzić np. szeroko pojętą działalność wydawniczą i medialną, z wytwarzaniem środków audiowizualnych włącznie, a także wynajmować i wydzierżawiać nieruchomości.

2.4. Działalność gospodarcza w prawie i doktrynie Kościoła Katolickiego

Zgodnie z teologią dóbr doczesnych zawartą w nauce Soboru Watykańskiego II, kościelne dobra doczesne mają ściśle określony cel: winny zapewnić „przestrzeń konieczną dla autonomii”¹⁶ i realizacji zadań Kościoła. Kościół winien posługiwać się nimi, według różnorodności czasów i warunków, jako środkiem służącym realizacji właściwego Kościołowi posłannictwa¹⁷ i wykorzystywać je do „godnego sprawowania kultu Bożego, do zapewnienia odpowiedniego utrzymania duchowieństwa, jak również do wykonywania dzieł świętego apostołstwa czy miłości, zwłaszcza wobec potrzebujących”¹⁸.

Prawo kanoniczne nie zawiera żadnych regulacji, które *expressis verbis* dotyczyłyby prowadzenia działalności gospodarczej przez podmioty kościelne, jak również nie zawiera i takich norm, które prowadzenie wymienionej działalności miałyby wykluczać. Prawodawca kościelny reguluje jednak w dość rozbudowany sposób zarząd dobrami kościelnymi¹⁹, w tym jej szczególny akt – alienację majątku oraz określa sankcje karne za naruszenie obowiązujących w tej materii reguł. Nadmienić warto, że w wyniku

¹⁶ Sobór Watykański II. 1968. Konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes*, n. 69. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Poznań: Pallottinum.

¹⁷ Tamże, n. 76.

¹⁸ Sobór Watykański II. 1968. Dekret *Presbyterorum ordinis*, n. 17. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Poznań: Pallottinum.

¹⁹ Szerzej zob. Świto 2015, 105–116.

reformy księgi VI Kodeksu Prawa Kanonicznego wprowadzonej przez papieża Franciszka i obowiązującej od 8 grudnia 2021 r.²⁰, prawodawca kościelny w znaczący sposób zmodyfikował zakres i zasady odpowiedzialności karnej za nadużycia gospodarcze. Zgodnie z kan. 1376 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego²¹ karami, o których mowa w kan. 1336 § 2–4 KPK, z zachowaniem obowiązku naprawienia szkody, powinien być ukarany: ten, kto sprzeniewierza dobra kościelne lub utrudnia osiągnięcie z nich korzyści (n. 1); ten, kto alienuje dobra kościelne lub dokonuje na nich czynności zarządu bez wymaganych konsultacji, zgody lub zezwolenia albo bez spełnienia innego wymogu przepisanego prawem do ważności lub godziwości (n. 2). Z kolei w § 2 kanon ten stanowi, że sprawiedliwą karą, nie wyłączając pozbawienia urzędu, z zachowaniem obowiązku naprawienia szkody, powinien być ukarany: ten, kto w sposób ciężko przez siebie zawiniony popełnia przestępstwo, o którym mowa w § 1, n. 2 (n. 1); ten, kto okazał się winny innego rażącego zaniedbania w zarządzaniu majątkiem kościelnym (n. 2).

Niezależnie od powyższego, na marginesie należy także zauważyć, iż poza ograniczeniami dotyczącymi „podmiotów kościelnych” również nie każda forma aktywności samych osób duchownych w życiu gospodarczym jest dopuszczalna w świetle prawa wewnętrznego Kościoła²². Prawodawca kościelny wyraźnie bowiem zakazuje szafarzom podejmowania takich czynności, które nie odpowiadają charakterowi posługi kapłańskiej (kan. 285 § 1 i 2 KPK oraz kan. 382 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich²³). W odniesieniu do czynności dotyczących szeroko pojętej sfery gospodarczej w kan. 285 § 4 KPK prawodawca stanowi między innymi: „bez pozwolenia własnego ordynariusza nie wolno duchownym podejmować

²⁰ Franciscus PP., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur* (23.05.2021), https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html [dostęp: 19.04.2022].

²¹ „Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus” [25.01.1983]. 1983. *Acta Apostolicae Sedis* 75 (cz. 2): 1–317; tekst polski: [b.a.]. 1984. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*. Poznań: Pallottinum, dalej: KPK.

²² Szerzej zob. Krajczyński 2018, 75–94.

²³ „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus” [18.10.1990]. 1990. *Acta Apostolicae Sedis* 82: 1061–1363; tekst polski: [b.a.]. 2002. *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. Leszek Adamowicz, Marzena Dyjakowska. Lublin: Gaudium, dalej: KKKW.

zarządu dóbr należących do świeckich albo świeckich urzędów, z którymi łączy się obowiązek składania rachunków”, natomiast w kan. 286 KPK „zabrania się duchownym zawierania transakcji lub uprawiania handlu, osobiście bądź przez innych, czy to na własną, czy też na korzyść innych, chyba że za zgodą legalnej władzy kościelnej”²⁴. Z powyższego wynika, że osoby duchowne nie powinny, co do zasady, zasiadać np. w radach nadzorczych spółek akcyjnych, w zarządach spółek handlowych, kapitałowych i osobowych, czy też sprawować urzędów państwowych. Nie powinny też zobowiązywać się do świadczenia pracy o charakterze stałym i podejmować działalności, które polegają na zarządzaniu dobrami należącymi do osób świeckich oraz obejmować świeckich urzędów, z którymi łączy się obowiązek składania sprawozdań natury finansowej²⁵. Naruszenie powyższych zakazów może skutkować zastosowaniem przez ordynariusza stosownej sankcji (kan. 1392 KPK).

3. Alienacja majątku w prawie wewnętrznym Kościoła Katolickiego

Przepisy prawa kanonicznego nie definiują *expressis verbis* pojęcia alienacji. Wskazują jednak wymogi formalne, jakim alienacja winna odpowiadać, w tym określają podmiot i przedmiot alienacji oraz warunki jej godziwości i ważności, a także wyraźnie stanowią, że alienacja może występować w dwóch formułach: jako alienacja *sensu stricto* i *sensu largo*.

Zgodnie z charakterystyką kanoniczną alienacją *sensu stricto* jest każdy akt prawny, w wyniku którego dochodzi do przeniesienia prawa własności stałego, prawnie nabytego majątku publicznej kościelnej osoby prawnej na inny podmiot kościelny lub świecki. Alienacją *sensu largo* są natomiast wszelkie czynności prawne, w wyniku których stan majątkowy publicznej kościelnej osoby prawnej może ulec pogorszeniu (kan. 1295 KPK), przy czym przez pogorszenie rozumieć należy również utratę należnego zysku²⁶.

²⁴ Podobnie stanowi kan. 385 § 2 KKKW: „Zabrania się duchownym uprawiania handlu lub transakcji osobiście lub przez innych, czy to na korzyść własną, czy innych, chyba że za zgodą władzy określonej w prawie partykularnym własnego Kościoła *sui iuris* albo Stolicy Apostolskiej”.

²⁵ Krajczyński 2018, 77–82.

²⁶ Majer (red.) 2011, 969.

Biorąc pod uwagę fakt, iż alienacja *sensu stricto* wiąże się z przeniesieniem prawa własności, do tej formy alienacji należy określić w Kodeksie cywilnym sprzedaż (art. 535 k.c.), zamiana (art. 603 k.c.) i darowizna (art. 888 § 1 k.c.), natomiast alienację *sensu largo* stanowią takie czynności prawne jak: ustanowienie hipoteki (art. 65 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece²⁷), zastawu (art. 306 § 1 i 2 k.c.), użytkowania (art. 252 k.c.), dzierżawy (art. 693 § 1 k.c.), najmu (art. 659 § 1 k.c.), służebności gruntowej (art. 285 § 1 k.c.) i osobistej (art. 296 k.c.), udzielenie poręczenia (art. 876 § 1 k.c.), użyczenia (art. 710 k.c.). Czynnością tego rodzaju będzie również np. zrzeczenie się przysługującej Kościołowi służebności, użytkowania wieczystego czy zrzeczenie się sporu przez zawarcie ugody.

Czynności alienacyjne *sensu largo* nie mają charakteru katalogu zamkniętego i należą do nich również wszelkie inne transakcje, w tym mające postać umów nienazwanych, z zawarciem których związane jest ryzyko pogorszenia sytuacji majątkowej Kościoła. Precyzyjne określenie tych transakcji miałyby się z celem wobec różnorodności form, jakie wraz z dynamiką zmian społeczno-ekonomicznych pojawiają się w obrocie prawnym. Dla przykładu wskazać można, iż w dobie funduszy europejskich, których beneficjentami w coraz szerszym zakresie stają się instytucje kościelne, alienacji *sensu largo* należałoby upatrywać również w umowach o eurodotacje²⁸. Umowy o eurodotacje – poza bezspornymi korzyściami ekonomicznymi – niosą wszak ze sobą również i ryzyko pogorszenia sytuacji majątkowej podmiotu kościelnego, który o tę eurodotację się ubiega, w związku z czym winny podlegać procedurom stosowanym w przypadku czynności alienacyjnych *sensu largo*.

3.1. Podmiot i przedmiot alienacji

Podmiotami alienacji (w rozumieniu *sensu stricto* i *sensu largo*) są publiczne kościelne osoby prawne, a jej przedmiotem mogą być dobra należące do określonego katalogu, a więc: stały, prawnie nabyty majątek kościelnej

²⁷ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 2204 z późn. zm.

²⁸ Szerzej na ten temat zob. m.in. Świto 2010, 214–218.

osoby prawnej (*patrimonium stabile* – kan. 1291 § 1 KPK), rzeczy darowane Kościołowi na podstawie ślubów (*donaria votiva*), a także rzeczy drogocenne z racji historycznych i artystycznych (kan. 1292 § 2 KPK). Pod pewnymi względami o przedmiotach alienacji można mówić również w odniesieniu do rzeczy świętych (*res sacrae* – kan. 1190 § 2 i 3 KPK).

Określenie podmiotu alienacji nie nastręcza większych trudności, jednakże precyzyjne określenie przedmiotu alienacji bywa problematyczne. Trudność ta dotyczy zwłaszcza zawartego w kan. 1291 § 1 KPK pojęcia *patrimonium stabile*.

W początkowym okresie obowiązywania Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. komentatorzy – w ślad za tezami wyłaniającymi się w toku prac kodyfikacyjnych²⁹ – stali na stanowisku, iż pod pojęciem *patrimonium stabile* rozumieć należy „[...] minimalną ilość majątku potrzebną do samodzielnego funkcjonowania instytucji, czyli do osiągnięcia przez nią postawionych celów”³⁰ oraz że „[...] stały majątek stanowią dobra, które nie są bezpośrednio przeznaczone na potrzeby życia codziennego i nie podlegają obrotowi, gdyż stanowią ogólną podstawę egzystencji i funkcjonowania osoby prawnej, a o takim ich charakterze decyduje prawne przeznaczenie (*legitima assignatio*)”³¹.

Definicje te nie są kwestionowane w najnowszej literaturze przedmiotu, jednakże klarowność zawartych w nich wskazówek interpretacyjnych w dobie dzisiejszych stosunków majątkowych Kościoła zdaje się nieco tracić na aktualności. To, iż stałym *patrimonium* są wszelkie nieruchomości, zarówno o charakterze sakralnym, jak i świeckim, wydaje się nie budzić żadnych wątpliwości, gdyż dobra te są „stałe” niejako ze swej istoty i najpełniej zabezpieczają materialną podstawę bytu i działalności Kościoła, jednakże w przypadku ruchomości sprawa tak oczywista już nie jest³². Trudno jest określić w praktyce, które ruchomości „zabezpieczają byt i działanie osoby prawnej w dalszej perspektywie”, a które takiego przymiotu

²⁹ Na sesji w maju 1968 r. konsultorzy stwierdzili, iż dobra ruchome i nieruchome stają się stałym *patrimonium* po dokonaniu ich lokacji, zaś nie podlegają ochronie dobra przeznaczone do użytku. W 1979 r. wyjaśniono, iż do stałego *patrimonium* należą dobra majątkowe zabezpieczające byt i działanie osoby prawnej w dalszej perspektywie, nie wchodzą zaś w jego skład dobra, którymi rozporządza się na bieżąco, np. aktualne wpływy i owoce, zob. Wójcik 1987, 87.

³⁰ Tamże, 81.

³¹ Pawluk 1990, 50.

³² Świto 2010, 105.

nie mają – zwłaszcza w odniesieniu do ruchomości w postaci pieniędzy. W przypadku ruchomości innych niż pieniądze można jeszcze przyjąć, że kapitałem nie zużywanym na bieżąco może być np. wyposażenie obiektów, jednakże precyzyjne ustalenie, które ze środków finansowych posiadanych przez daną osobę prawną zabezpieczają jej byt na przyszłość, a które służą zaspokojeniu bieżących potrzeb, jest w dobie płynności rachunków bankowych wysoce problematyczne. Charakter „przyszłościowy” zdają się mieć środki zdeponowane na długoterminowych lokatach, czy też ulokowane w akcjach, udziałach lub obligacjach, jednakże ustalenie to nie wyczerpuje jeszcze całości problemu. Jeśli bowiem do *patrimonium stabile* nie należą „aktualne wpływy i owoce”, to rodzi się pytanie, czy w przypadku podmiotu, który posiada niewielką kwotę ulokowaną w obligacjach, ale pozyskuje znaczne dochody z aktualnych wpływów, owym *patrimonium stabile* jest tylko wspomniana obligacja, zaś wielokrotnie przewyższający ją majątek pochodzący z bieżących wpływów – już nie i można nim zarządzać bez zachowania reguł alienacyjnych³³?

Analizując to zagadnienie, trzeba stwierdzić, iż ustanowienie w odniesieniu do ruchomości i pieniędzy katalogu zawierającego enumeratywnie wymienione pozycje *patrimonium stabile* wydaje się być tyleż trudne, co nieracjonalne. To bowiem, co dla jednego podmiotu może stanowić podstawę jego bytu, dla innego może nie mieć większego znaczenia w ogólnej masie majątkowej. W kontekście powyższego, podejmując próbę sformułowania w miarę uniwersalnego wniosku, który byłby aktualny zarówno w obecnych realiach, jak i w przyszłej rzeczywistości społeczno-gospodarczej, uznać wypada, iż o tym, co w odniesieniu do danego podmiotu stanowi jego *patrimonium stabile* (poza nieruchomościami) zdaje się decydować nie tyle charakter mienia, lecz to, na ile owo mienie wpływa na stabilność sytuacji ekonomicznej tego podmiotu. Czy dany składnik majątkowy (ruchomość lub gotówka) stanowi majątek stały w rozumieniu kodeksowym, a co za tym idzie, czy przedsiębrane wobec niego czynności będą alienacją, oceniać należy każdorazowo w odniesieniu do rozmiaru i całej wartości majątku danej osoby prawnej. Jeśli czynność dotyczy rzeczy lub pieniędzy znaczących z punktu widzenia

³³ Tamże, 106; zob. także Tomkiewicz 2013, 78.

kondycji finansowej podmiotu, uznać należałoby, że dobra te stanowią *patrimonium stabile*³⁴.

3.2. Wymogi proceduralne

Przepisy dotyczące alienacji w ujęciu materialnoprawnym – wskazanym powyżej – co do istoty są wspólne dla wszystkich publicznych kościelnych osób prawnych, natomiast to, według jakich reguł toczy się procedura czynności alienacyjnych, uzależnione jest od charakteru prawnego podmiotu, który alienacji dokonuje. W literaturze przedmiotu zauważa się³⁵, że – biorąc pod uwagę systematykę kodeksową – w procedurze alienacyjnej wyróżnić należy dwa zasadnicze porządki: 1) postępowanie dotyczące parafii, diecezji i innych podmiotów nie należących do stanu życia konsekrowanego, 2) postępowanie alienacyjne w odniesieniu do instytucji życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego.

W pierwszej wymienionej grupie podmiotów postępowanie alienacyjne regulują kan. 1291–1292 KPK. Zgodnie z kan. 1291 KPK „dla dokonania ważnej alienacji dóbr stanowiących stały, prawnie nabyty majątek publicznej osoby prawnej, których wartość przekracza określoną w prawie sumę, wymagane jest zezwolenie kompetentnej władzy, zgodnie z przepisami prawa”. Kanon 1292 § 1 KPK stanowi natomiast:

Przy zachowaniu przepisu kan. 638 § 3 KPK, gdy wartość dóbr, których alienacja jest zamierzona, mieści się w ramach między najniższą i najwyższą sumą, określoną dla własnego kraju przez konferencję episkopatu, kompetentną władzę, jeśli idzie o osoby prawne nie podlegające biskupowi diecezjalnemu, ustalają własne statuty. W innym razie kompetentną władzą jest biskup diecezjalny, za zgodą

³⁴ Świto 2010, 106; Tomkiewicz 2013, 79. Przedstawiona teza koresponduje z poglądem, który wyraził M. Lopez Alarcon, stwierdzając, iż „[...] przez pojęcie majątku stałego należy rozumieć zespół dóbr stanowiących minimalną i pewną bazę ekonomiczną pozwalającą osobie prawnej na istnienie w sposób autonomiczny oraz na realizację właściwych jej celów i posług. Nie ma jednak absolutnych reguł wyznaczających pojęcie stałości jakiegoś majątku, ponieważ jest ona uzależniona nie tylko od natury oraz ilości dóbr, lecz także od innych wymogów ekonomicznych, których spełnienie jest konieczne do realizacji celów osoby prawnej, jak również od sytuacji danej jednostki, czy to statycznej czy ekspansywnej w wykonywaniu swojej misji”, cyt. za: Majer (red.) 2011, 959.

³⁵ Tomkiewicz 2013, 102.

Rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów, jak również zainteresowanych osób. Ich także zgodę musi uzyskać biskup diecezjalny w wypadku alienacji dóbr diecezji.

Zgodnie zaś z kan. 1292 § 2 KPK „jeżeli chodzi o rzeczy, których wartość przekracza najwyższą sumę, lub chodzi o rzeczy darowane Kościołowi na podstawie ślubu, a także o rzeczy kosztowne z racji artystycznych lub historycznych, do ważności alienacji potrzebne jest ponadto zezwolenie Stolicy Świętej”.

W odniesieniu natomiast do instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego postępowanie alienacyjne regulują trzy przepisy: kan. 638 KPK, który dotyczy majątku instytutów zakonnych, kan. 718 KPK, który odnosi się do majątku instytutów świeckich oraz kan. 741 § 1 KPK, który koncentruje się na majątku stowarzyszeń życia apostołskiego.

Kanon 638 § 3 KPK stanowi:

Do ważności alienacji i jakiegokolwiek działania, przez które stan majątkowy osoby prawnej może doznać uszczerbku, potrzebne jest pisemne zezwolenie kompetentnego przełożonego, wydane za zgodą jego rady. Jeśli natomiast chodzi o transakcje, w których suma przekracza wysokość określoną dla danego regionu przez Stolicę Apostolską, albo przedmiotem są dobra ofiarowane Kościołowi na mocy ślubu albo rzeczy drogie z racji artystycznych lub historycznych, potrzebna jest ponadto zgoda Stolicy Świętej.

Natomiast w § 4 tego kanonu postanowiono, iż „dla klasztorów niezależnych, o których w kan. 615, oraz dla instytutów na prawie diecezjalnym, konieczna jest pisemna zgoda ordynariusza miejsca”.

Zgodnie z treścią kan. 718 KPK:

Zarządzanie dobrami instytutu, które winno ukazywać i popierać ewangeliczne ubóstwo, jest regulowane przepisami zawartymi w Księdze V *Dobra doczesne Kościoła* oraz własnym prawem instytutu. Prawo własne instytutu powinno określić również obowiązki zwłaszcza ekonomiczne wobec członków podejmujących pracę dla instytutu.

W myśl natomiast kan. 741 § 1 KPK:

Stowarzyszenia oraz, jeśli czego innego nie zastrzegają konstytucje, ich części i domy są osobami prawnymi i jako takie mają zdolność nabywania, posiadania, zarządzania i alienowania dóbr doczesnych, zgodnie z postanowieniami przepisów Księgi V *Dobra doczesne Kościoła*, zawartymi w kan. 636, 638, 639, jak również w prawie własnym.

W doktrynie³⁶ nie bez racji podnosi się, że w przypadku alienacji określonej w kan. 1292 KPK zgoda kompetentnej władzy wymagana jest – co do zasady – wówczas, gdy zamierzona alienacja mieści się pomiędzy sumą najniższą a najwyższą określoną przez Konferencję Episkopatu Polski, tj. pomiędzy kwotą 100 tys. euro a 1,7 mln euro, natomiast kan. 638 KPK nie określa dolnej granicy alienacji, która warunkowałaby wymóg uzyskania zgody. Z powyższego zdaje się zatem wynikać, że w przypadku alienacji, o której mowa w kan. 638 KPK, zgoda kompetentnej władzy wymagana jest zawsze, bez względu na wymiar kwotowy (chyba, że progi kwotowe wskazuje prawo własne). W tym przypadku też wysokość kwoty, od której alienacja wymaga uzyskania zgody Stolicy Apostolskiej, nie jest wskazywana przez Konferencję Episkopatu Polski – jak ma to miejsce w kan. 1292 KPK – lecz bezpośrednio przez samą Stolicę Apostolską. Na marginesie zauważyć należy, iż kwota ta w odniesieniu do instytutów zakonnych działających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jeszcze nie została wskazana. W związku z tym w literaturze przedmiotu przyjmuje się, iż – do czasu jej określenia – dopuszczalne jest posiłkowanie się wskaźnikiem określonym przez konferencję episkopatu dla danego regionu³⁷.

W przypadku alienacji dokonywanej w trybie kan. 1292 § 1 KPK zgody udziela – poza własnym przełożonym – biskup diecezjalny, natomiast w przypadku alienacji z trybu kan. 638 § 4 KPK jest to ordynariusz miejsca. O ile zatem w przypadku alienacji dokonywanej na podstawie kan. 638 § 4 KPK wspomnianej zgody udzielić może każdy z podmiotów wymienionych w kan. 134 § 1 KPK (a więc np. wikariusz generalny i biskupi), o tyle

³⁶ Tamże, 102–119.

³⁷ Bogdan 1988, 157, przyp. 42.

w przypadku alienacji dokonywanej na podstawie kan. 1292 § 1 KPK może to uczynić, co do zasady, jedynie biskup diecezjalny (kan. 134 § 3 KPK)³⁸.

Podkreślić należy, iż w odniesieniu do alienacji, w przypadku której przekroczona jest wskazana wyżej *summa maxima*, jak również w odniesieniu do alienacji, której przedmiotem są *donaria votiva* oraz dobra o szczególnej wartości ze względów artystycznych lub historycznych, w każdym przypadku do ważności wymagana jest również zgoda Stolicy Apostolskiej.

Na uwadze mieć należy również i to, że zgodnie z kan. 1297 KPK „[d]o konferencji episkopatu należy, po uwzględnieniu miejscowych warunków, ustanowić normy dotyczące dzierżawy dóbr kościelnych, zwłaszcza zaś konieczność uzyskania zezwolenia kompetentnej władzy kościelnej”. Z treści tej regulacji wynika, że dzierżawa dóbr kościelnych została wyodrębniona przez prawodawcę z ogólnej regulacji alienacyjnej i dla tej kategorii czynności przewidziano formułę osobną, która jednak, jak dotychczas, nie została sprecyzowana w odniesieniu do dzierżawy dóbr kościelnych w Polsce. Do czasu zatem ustanowienia wspomnianych norm własnych, do dzierżawy dóbr Kościoła w Polsce, w tym do dzierżawy dóbr instytucji życia konsekrowanego, należy stosować przepisy alienacyjne na zasadach ogólnych, z uwzględnieniem ogólnych reguł określających podmiot kompetentny do udzielenia zgody na alienację³⁹.

4. Skutki kanoniczne i cywilnoprawne alienacji wadliwej

W świetle prawa kanonicznego alienacja winna być aktem ważnym i godziwym. Alienacją niegodziwą, w rozumieniu prawa kanonicznego, jest alienacja dokonana pomimo braku słusznej przyczyny, braku wyceny rzeczy czy też bez zachowania innych środków ostrożności nakazanych przez kompetentną władzę (kan. 1293 § 1 i 2 KPK). Niegodziwość alienacji nie powoduje jej nieważności ani w porządku prawa kanonicznego, ani też – co do zasady – w prawie cywilnym.

³⁸ Tomkiewicz 2013, 117–121.

³⁹ Tamże, 123–124.

Do warunków ważności alienacji należy natomiast zachowanie wymogów prawa państwowego, wyszczególnienie części wcześniej alienowanych oraz wskazywanie wartości alienacji równoczesnych, a także uzyskanie zgody kompetentnych podmiotów. Dokonanie czynności alienacyjnej z uchybieniem wymienionym wyżej warunkom ważności powoduje, iż alienacja taka jest nieważna w świetle prawa kościelnego, aczkolwiek pamiętać trzeba, że, zgodnie z poglądem powszechnie przyjmowanym w doktrynie prawnokanonicznej, nawet nieważna czynność alienacyjna może być sanowana przez kompetentną władzę kościelną⁴⁰.

Kanoniczna nieważność alienacji nie oznacza jej automatycznej nieważności w porządku prawa polskiego. Prawo kanoniczne nie ma bowiem charakteru prawa powszechnie obowiązującego, zaś w prawie państwowym nie istnieje żadna norma, która wprowadzałaby tego rodzaju skutki. Zauważyć należy, że również prawodawca kościelny nie wyklucza takiej sytuacji, w której czynność wadliwa z punktu widzenia prawa kanonicznego może być ważna w świetle prawa państwowego, na co wskazuje treść kan. 1296 KPK⁴¹.

To, jakie skutki cywilnoprawne wywołuje dokonanie alienacji z naruszeniem przesłanek jej ważności określonych w prawie kanonicznym, zależy od rodzaju każdej z tych przesłanek, ocenianych w odniesieniu do przepisów prawa cywilnego. Do niedawna jeszcze największe kontrowersje w judykaturze i doktrynie cywilistycznej⁴² wzbudzało to, czy czynność alienacyjna dokonana przez kościelną osobę prawną bez zgody stosownych

⁴⁰ Zob. Sitarz 2000, 111; Pawluk 1990, 53; Wójcik 1987, 94; Świto 2010, 144.

⁴¹ W kanonie tym jest mowa o alienacji dóbr dokonanej wprawdzie bez zachowania formalności przepisanych prawem kościelnym, lecz ważnej w świetle prawa polskiego.

⁴² W wyroku z dnia 27 lipca 2000 r. (IV CKN 88/2000) i dnia 24 marca 2004 r. (IV CK 108/03) Sąd Najwyższy orzekł, że zawarcie umowy kredytu przez parafię Kościoła Katolickiego bez zezwolenia właściwego biskupa diecezjalnego jest sprzeczne z prawem i prowadzi do nieważności czynności prawnej. Oba orzeczenia opierały się na założeniu, że konsekwencje przekroczenia przez kościelną osobę prawną przepisów prawa wewnętrznego danego kościoła lub związku wyznaniowego należy rozpatrywać w kontekście art. 39 k.c. Pogląd taki został częściowo zaaprobowany w doktrynie, zob. Chmiel 2000, 23; Szytk 2005a, 27–30; Szytk 2005b, 63–65. Inaczej zob. Dembski 1981, 5 oraz Radecki 2003, 144–155, zdaniem których niedochowanie wymogów prawa wewnętrznego nie ma znaczenia na gruncie prawa cywilnego. Powyższa linia orzecznicza Sądu Najwyższego uległa zmianie. W dniu 19 grudnia 2008 r. Sąd Najwyższy podjął uchwałę (III CZP 122/08, OSNC 2009, nr 7/8, 115) o następującej treści: „Sprzedaż nieruchomości przez kościelną osobę prawną osobie świeckiej, bez wymaganego w prawie kanonicznym zezwolenia właściwej władzy kościelnej, stanowi czynność prawną niezupelną (art. 63 k.c.)”. Teza ta wzbudziła szerokie kontrowersje w literaturze przedmiotu, zob. m.in. glosy do tej uchwały

władz kościelnych jest na gruncie prawa polskiego czynnością nieważną, niezupełną (tzw. *negotium claudicans*) czy też – pomimo braku owej zgody – wywołującą w prawie polskim wszelkie skutki prawne. Aktualnie problem ten – jak wydaje się – stracił na aktualności. Zgodnie bowiem z obecnie obowiązującym brzmieniem art. 39 § 1 k.c., jeżeli zawierający umowę jako organ osoby prawnej nie ma umocowania albo przekroczy jego zakres, ważność umowy zależy od jej potwierdzenia przez osobę prawną, w której imieniu umowa została zawarta. Natomiast – w myśl § 4 tej normy – nieważna jest jednostronna czynność prawna dokonana przez działającego jako organ osoby prawnej bez umocowania albo z przekroczeniem jego zakresu, jednakże gdy ten, komu zostało złożone oświadczenie woli w imieniu osoby prawnej, zgodził się na działanie bez umocowania, stosuje się odpowiednio przepisy o zawarciu umowy bez umocowania.

Wnioski

Zarówno w prawie kanonicznym, jak i w porządku prawa polskiego nie ma żadnych norm, które wykluczałyby kościelne osoby prawne z obrotu gospodarczego ze względu na ich religijną specyfikę. Kościelne osoby prawne mogą prowadzić działalność gospodarczą i mieć status przedsiębiorców, o ile spełnią określone w prawie polskim wymogi właściwe dla tego rodzaju działalności. Mogą zatem – co do zasady – tworzyć również spółki. Formuły tej nie zabrania także prawo wewnętrzne Kościoła, w związku z czym kościelne osoby prawne mogą tworzyć spółki zarówno z podobnymi sobie podmiotami konfesyjnymi oraz z partnerami świeckimi, jak i samodzielnie.

Podjęcie działalności gospodarczej jest autonomiczną decyzją danej kościelnej osoby prawnej. Nie oznacza to jednak, że autonomia ta ma charakter całkowity i że prowadzenie tego rodzaju działalności jest irrelevantne w świetle prawa kanonicznego. Działalność gospodarcza odbywa się w przestrzeni prawa cywilnego, jednak podmioty kościelne prowadzące taką działalność nie są zwolnione z obowiązku równoczesnego respektowania zasad związanych z obrotem majątkiem kościelnym, określonych

J. Kuźmickiej-Sulikowskiej i P. Machnikowskiego (Kuźmicka-Sulikowska, Machnikowski 2010), A. Januchowskiego (Januchowski 2010) oraz M. Pietraszewskiego (Pietraszewski 2010).

w prawie wewnętrznym Kościoła. Oznacza to, że nie są zwolnione również z wymogu uzyskania zgody kompetentnych przełożonych, jeśli w grę wchodzi alienacja majątku.

Precyzyjne określenie, jakie czynności podejmowane w ramach działalności gospodarczej podmiotów kościelnych wymagają zgody władz kościelnych wykraczałoby poza ramy tej publikacji. Zatrzymując się jednak na postawionym we wstępie pytaniu, czy tworzenie spółki z o.o. może być postrzegane jako akt alienacji, to na pytanie to należałoby – jak wydaje się – odpowiedzieć twierdząco. Czynność ta może być postrzegana jako alienacja *sensu stricto* i *sensu largo*.

Zgodnie z art. 309 k.s.h. jednym z działań koniecznych⁴³ do powstania spółki z o.o. jest wniesienie przez wspólników wkładów na pokrycie kapitału zakładowego, tj. na pokrycie obejmowanych w spółce z o.o. udziałów. Wspólnik może wnieść wkład pieniężny, wkład niepieniężny, zwany także aportem, a także tzw. wkład mieszany. Wniesienie wkładu mieszanego oznacza pokrycie obejmowanych udziałów zarówno wkładem pieniężnym, jak i niepieniężnym, których łączna wartość odpowiada wartości obejmowanych udziałów⁴⁴. Nie popadając w nadmierną kazuistykę, tytułem przykładu stwierdzić należy, że jeśli kościelna osoba prawna (np. parafia) wnosi do nowoutworzonej spółki z o.o., w ramach pokrycia kapitału zakładowego, należące do tej parafii nieruchomości lub inne mienie, stanowiące jej główne źródło dochodu, to czynność ta jest alienacją, w dodatku alienacją *sensu stricto*. W ten bowiem sposób zaistniał akt, w wyniku którego doszło do przeniesienia prawa własności stałego, prawnie nabytego majątku publicznej kościelnej osoby prawnej na inny podmiot. W sytuacji natomiast, gdyby pokrycie kapitału zakładowego spółki nastąpiło majątkiem (np. w postaci stosunkowo niedużych nieruchomości, ruchomości czy pieniędzy), które nie stanowiły *patrimonium stabile* wymienionej parafii, to czynność ta byłaby alienacją, aczkolwiek *sensu largo*.

⁴³ W procesie powstania spółki z o.o. występują cztery etapy: 1) zawarcie umowy spółki; 2) wniesienie przez wspólników wkładów na pokrycie całego kapitału zakładowego; 3) powołanie zarządu i ustanowienie rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej, jeśli wymaga tego ustawa lub umowa spółki; 4) wpis do rejestru przedsiębiorców KRS.

⁴⁴ Każdorazowo rodzaj wkładu wnoszonego przez wspólnika do spółki z o.o., a także liczbę i wartość nominalną obejmowanych udziałów określa umowa spółki. Wartość wnoszonego wkładu determinuje liczbę udziałów objętych przez wspólnika.

Podkreślić należy, że spółka z o.o. zawsze jest bytem odrębnym od podmiotów, które ją utworzyły i to nawet wówczas, gdyby parafia miała być jedynym udziałowcem tej spółki. Pokrycie kapitału zakładowego spółki mieniem kościelnej osoby prawnej oznacza, że prawo własności tego mienia zawsze przechodzi z kościelnej osoby prawnej na odrębny byt prawny – spółkę. Nadmienić też warto, że reguły powyższe mają zastosowanie nie tylko w przypadku aktu tworzenia spółki, jak i wówczas, gdy podmiot kościelny przystępuje do spółki już istniejącej.

W kontekście uwag powyższych nie powinno raczej budzić wątpliwości, że działalność gospodarcza kościelnych osób prawnych przyjmująca tego rodzaju formułę, stanowi przedstawioną wyżej alienację w rozumieniu przepisów prawa kanonicznego. Nawet bowiem wówczas, gdy pokrycie kapitału zakładowego spółki z o.o. nastąpi mieniem, które nie stanowi *patrimonium stabile* danego podmiotu kościelnego, to i tak należy mieć na uwadze, że w wyniku tego rodzaju czynności prawnej stan majątkowy publicznej kościelnej osoby prawnej może ulec pogorszeniu.

Uznając zatem, że podjęcie przez kościelną osobę prawną działalności gospodarczej w formule spółki z o.o. stanowi alienację w rozumieniu prawa wewnętrznego Kościoła Katolickiego, tym sam stwierdzić trzeba, że działalność taka wymaga zgody stosownych władz kościelnych.

Uzyskanie zgody kompetentnych podmiotów jest warunkiem *sine qua non* alienacji ważnej. To, jaki konkretnie podmiot jest podmiotem „kompetentnym” dla udzielenia zezwolenia na dokonanie określonych czynności alienacyjnych, uzależnione jest – jak wskazano powyżej – od kilku kryteriów: od charakteru podmiotu, który o ową zgodę występuje, od charakteru przedmiotu alienacji oraz – w pewnych przypadkach – od jej wartości.

Bibliografia

- Bączyk, Mirosław. 2012. „Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach bankowych za okres od stycznia do czerwca 2011 r.” *Monitor Prawa Bankowego* 2: 31–50.
- Bednarek, Małgorzata. 2013. „Glosa do wyroku SN z dnia 8 listopada 2012 r., I CSK 199/12”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* 10 (poz. 97): 704–708.
- Bogdan, Franciszek. 1988. *Prawo zakonów, instytucji świeckich i stowarzyszeń życia apostołskiego*. Poznań: Pallottinum.

- Chmiel, Wojciech. 2000. „Obrót nieruchomościami przez parafię rzymskokatolicką”. *Rejent* 6: 13–25.
- Czuchwicki, Filip. 2012. „Glosa do wyroku SN z dnia 21 stycznia 2011 r., III CZP 125/10”. *Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa* 2 (poz. 5): 57–64.
- Dembki, Krzysztof. 1981. „Osobowość prawna Kościoła Katolickiego w PRL”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 3: 1–20.
- Dziurda, Marcin. 2021. W: Jacek Gudowski (red.). *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1: *Część ogólna*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Januchowski, Arkadiusz. 2010. „Glosa do uchwały SN z dnia 19 grudnia 2008 r., III CZP 122/08”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2 (poz. 18): 127–130.
- Krajczyński, Jan. 2018. „Prawno-kanoniczny zakaz podejmowania przez duchownych niektórych rodzajów działalności i jego znaczenie na gruncie prawa polskiego”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 21: 75–94. DOI: 10.31743/spw.193.
- Kuźmicka-Sulikowska, Joanna, Piotr Machnikowski. 2010. „Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie III CZP 122/08”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2 (poz. 18): 120–126.
- Majer, Piotr (red). 2011. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*. Kraków: Wolters Kluwer.
- Naworski, Jerzy Paweł. 2012. „Glosa do uchwały SN z dnia 21 stycznia 2011 r., III CZP 125/10”. *Glosa* 3: 37–43.
- Pawluk, Tadeusz. 1990. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4: *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pietraszewski, Mateusz. 2010. „Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie III CZP 122/08”. *Rejent* 3: 211–230.
- Pietrzak, Michał. 1999. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN.
- Pietrzykowski, Krzysztof (red.). 2020. *Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz do art. 1–449⁰*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Radecki, Gabriel. 2003. „Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce (na styku prawa kanonicznego i prawa cywilnego)”. *Rejent* 7/8: 127–155.
- Sitarz, Mirosław. 2000. „Warunki alienacji majątku kościelnego według KPK/1983”. *Roczniki Nauk Prawnych* 2: 95–112.
- Sołtysiński, Stanisław, Andrzej Szajkowski, Andrzej Szumański, Janusz Szwa-ja. 2012. *Kodeks spółek handlowych*, t. 1: *Przepisy ogólne. Spółki osobowe. Komentarz do art. 1–150*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Szytk, Romuald. 2005a. „Nabywanie i zbywanie nieruchomości przez kościelne osoby prawne”. *Rejent* 6: 27–30.

- Sztyk, Romuald. 2005b. „Kościoły i związki wyznaniowe jako podmioty czynności prawnych w praktyce notarialnej (cz. II)”. *Rejent* 2: 62–138.
- Świto, Lucjan. 2010. *Alienacja majątku kościelnego w diecezjach rzymskokatolickich w Polsce*. Olsztyn: Studio Poligrafii Komputerowej SQL.
- Świto, Lucjan. 2015. „Akty zarządu dobrami kościelnymi”. *Prawo Kanoniczne* 3: 105–116.
- Tomkiewicz, Małgorzata. 2013. *Obrót majątkiem Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*. Olsztyn: Studio Poligrafii Komputerowej SQL.
- Trzaskowski, Roman. 2007. „Działalność gospodarcza organizacji pożytku publicznego”. *Zeszyty Prawnicze* 1: 209–254.
- Wójcik, Walenty. 1987. „Dobra doczesne Kościoła”. W: Walenty Wójcik, Józef Krukowski, Florian Lempa. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 4, ks. 5. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.